

TUOMAS KUHMONEN

Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Maatilayrittäjien tavoitteiden moniulotteisuus ja yrittäjyyspolitiikka

TIIVISTELMÄ

Tässä artikkelissa tarkastellaan tavoitteita, joita suomalaiset maatilayrittäjät liittivät vuosina 1996–2008 harjoitettuun liiketoimintaan. Tutkimus perustuu vuosina 1996 ja 2009 kerättyyn aineistoon 291 maatilayrityksestä. Yrittäjien tavoitteet osoittautuivat moniulotteisiksi. Taloudellisilla ja henkilökohtaisilla tavoitteilla oli suurempi painoarvo kuin sosiaalisilla tavoitteilla, ja tavoitteiden merkitys vaihteli liiketoiminnan elinkaaren mukaan. Jakson aikana käynnistetyn liiketoiminnan tavoitteet eivät yhdistyneet tilastollisesti mihinkään lukuisista rakennetekijöistä, kun taas koko jakson jatkettu ja varsinkin sen aikana lopetettu liiketoiminta yhdistyivät muutamiin rakennetekijöihin, kuten ikään ja koulutukseen. Asenteita ja arvoja muokkaava tiedotus ja yrittäjyysilma- piirin parantaminen ovatkin tehokkaampia yrittäjyyspolitiikan keinoja kuin perinteiset rakennetekijöihin pureutuvat koulutus, neuvonta ja taloudellinen tuki. Maaseudun kehittämispolitiikassa yrittäjyys sekoitetaan usein tietynlaisen liiketoiminnan harjoittamiseen. Tavoitelähtöinen yrittäjyyspolitiikka voisi edistää maaseudun uudistumista.

Yrittäjyys on toimintoja ja rakenteita uudistava voima tai toimintatapa, rooli tai toimijuus. Esimerkiksi Schumpeterin ajattelussa se on tilapäinen tehtävä, jossa yrittäjät ”parvena” uudistavat taloutta (Schumpeter 1934: 231). Toimijuus on liitetty myös liiketoimintamahdollisuuksien rakentamiseen (Baker & Nelson 2005) tai niiden tunnistamiseen ja hyödyntämiseen (Shane & Venkataraman 2000). Kaikissa yrittäjän tehtäväkentän vaihtoehtoisissa määrittelyissä korostuu tulevaisuusorientaatio: mahdollisuudet tulevat tunnetuiksi vain toimimalla ja kokeilemalla. Muutoksentekijän rooliin liittyikin läheisesti riski ja epävarmuus, kun lähtötilanne ja voimavarat ovat paremmin tunnettuja kuin lopputulokset. Yrittäjä on aina riskinkantaja (Knight 1921). Yhteiskunnassa yrittäjyyttä pidetään tärkeänä roolina tai tehtävänä, johon ihmisiä kannustetaan, koska uudistuminen on kilpailukyyn perusta. Maaseutualueiden kilpailukyvyllä ja elinvoimaisuudella yrittäjyys on erityisen tärkeä ilmiö, koska palkkatyötilaisuuksia on tarjolla kaupunkiseutuja harvemmin.

Avainsanat: yrittäjyys, tavoitteet, maaseutu, uudistuminen, yrittäjyyspolitiikka

Jotta ihmiset suostuisivat ottamaan riskipitoisen roolin tai tehtävän, heillä täytyy olla siihen tunnistettavissa olevia syitä. Eri tieteenalat ja oppisuunnat tarjoavat syiksi erilaisia tekijöitä: sisäisiä motivaatiotekijöitä (psykologia), taloudellista voittoa (taloustiede) tai vuorovaikutuksessa syntyviä jaettuja uskomuksia ja instituutioita (sociologia). Yksittäisen yrittäjän tavoitteissa kaikki nämä ulottuvuudet saattavat yhdistyä. Yrittäjien tavoitteet onkin useissa tutkimuksissa todettu tässä mielessä moniulotteisiksi. Tutkimuskirjallisuudessa maatilayrittäjien tavoitteisiin on havaittu sisältyvän taloudellisten tekijöiden lisäksi esimerkiksi arvostus (Harper & Eastman 1980), elämänlaatu (Willock ym. 1999b) ja riippumattomuus (Ondersteijn ym. 2003). Tavoitteiden moniulotteisuus haastaa kapeaan teoriapohjaan nojaavat yrittäjien käyttäytymisen selitysmallit ja niihin pohjautuvat politiikkareseptit.

Tässä artikkelissa käsitellään suomalaisten maatilayrittäjien tavoitteita aikavälillä 1996–2008 harjoitetun liiketoiminnan osalta. Tutkimus pyrkii vastaamaan kahteen kysymykseen: 1) mikä on taloudellisten, henkilökohtaisten ja sosiaalisten tavoitteiden rooli liiketoiminnan eri elinkaarivaiheissa ja 2) missä määrin erilaisten tavoitteiden tärkeydellä on yhteyttä perinteisiin rakennetekijöihin (tilakoko, ikä, tuotanto, alue jne.). Tutkimuksessa kuvataan yrittäjien tavoitteiden moniulotteisuutta, analysoidaan tavoitteiden tärkeyttä ja niiden yhteyttä erilaisiin rakennetekijöihin sekä keskustellaan tulosten merkityksestä yrittäjyyspolitiikan näkökulmasta. Maatilayrittäjät ovat maaseudun uudistumisen kannalta mielenkiintoinen kohde, koska he harjoittavat sekä perinteistä maa- ja metsätaloutta että maaseutua uudistavaa liiketoimintaa. Maatilayrittäjillä tarkoitetaan tässä yhteydessä yksinkertaisesti maatilataloutta ja sen ohella mahdollisesti muuta liiketoimintaa harjoittavia yrittäjiä. Moniulotteisuudella tarkoitetaan sitä, että yrittäjillä on samanaikaisesti useanlaatuista tavoitteita eli he ovat monenlaisten voimakenttien vaikutuspiirissä yhtä aikaa. Yrittäjyyspolitiikalla tarkoitetaan niitä yhteiskunnan toimenpiteitä, joilla yrittäjyyttä ja sen mukanaan tuomia uudistuksia pyritään edistämään. Käsitelmäärittelyjen problematiikkaan ja merkitykseen yrittäjyyspolitiikan

kannalta palataan artikkelin lopussa.

Seuraavaksi keskustellaan yrittäjien tavoitteiden moniulotteisuudesta eri tieteenalojen tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Sen jälkeen kuvataan tutkimuksen aineistoa, menetelmiä ja tuloksia. Lopuksi punnitaan tuloksia maaseudulle sijoittuvan yrittäjyyden edistämisen näkökulmasta.

Yrittäjien tavoitteiden moniulotteisuus

Valtavirran neoklassinen taloustiede ei anna yrittäjälle erityistä roolia, vaan yrittäjien toiminnot sulautuvat markkinaprosesseihin ja informaatiovirtoihin – kehittyneisäkään mikrotaloustieteen oppikirjoissa yrittäjää ei mainita lainkaan (esim. Jehle & Reny 2000; Varian 2006). Yrittäjä on ensisijaisesti yrityksen ja tuotantovälineiden omistaja, jonka hyöty muodostuu yrityksen voiton mukanaan tuomista kulutusmahdollisuuksista. Yrittäjän tavoite samaistuu yrityksen voiton ja arvon maksimointiin. Voimavarojen kohdentuminen tunnetuille tuotantovaihtoehdoille tapahtuu täydellisen tiedon ja täydellisen päätöksentekoprosessin kautta. Perinteisen mikrotaloustieteen anti yrittäjälle rajoittuikin hyvin jäsennettävissä oleviin tilanteisiin, joissa preferenssit (mieltymykset), hinnat, kysyntä, tuotantovaihtoehdot ja voimavarat ovat tunnettuja tai vähintään oikein ennakoituja. Täydellisen kilpailun olosuhteiden katsotaan ohjaavan talouden toimijat kohti talusteorian kuvaamaa normatiivista käyttäytymismallia (Friedman 1953: 21–22). Tällainen asetelma on aidon epävarmuuden, uutuuden ja heikosti jäsenyneen päätöksentekotilanteen ja –prosessin leimaaman yrittäjän toiminnalle heikko selitysmalli. Yrittäjä on korkeintaan poikkeuksellisen valpas markkinainformaation hyödyntäjä (Kirzner 1973). Uudemmat taloustieteen virtaukset ovatkin suuntautuneet heterogeenista käyttäytymistä paremmin kuvaaviin malleihin; tällaisia ovat esimerkiksi evolutionaarinen taloustiede (Nelson & Winter 1982; Dopfer 2005) ja psykologinen taloustiede (Kahneman & Tversky 1979; Akerlof & Schiller 2009).

Empiirisessä tutkimuksessa yrittäjien motivaatiota kuvataan ja selitetään usein taloudellisilla tekijöillä, kuten varallisuuden kasvattamisella (esim.

Kuratko ym. 1997) ja toimeentulon hankkimisella (esim. Reijonen 2008). Rahamääräiset tavoitteet ovat helposti tulkittavia, mitattavia ja seurattavia. Maatilayrittäjiä koskevassa tutkimuskirjallisuudessa korostuvat erityisesti perheyrityspohjalta tapahtuva riittävän toimeentulon saavuttaminen sekä taloudellisen epävarmuuden ja riskien hallinta (esim. Harman ym. 1972; Harper & Eastman 1980; Patrick ym. 1983; Sumpsi ym. 1996; Willock ym. 1999a; Peltola 2000; Rantamäki-Lahtinen 2004; de Lauwere 2005; Barbieri ym. 2009). Taloudellisten tavoitteiden painoarvo on yleensä suurin yrittäjätalouden elinkaaren alkuvaiheessa (Gasson & Errington 1993). Taloudellisten tavoitteiden eri ulottuvuudet (esim. kulutus ja kasvu vs. velkaantumisen välttäminen) voivat olla myös ristiriidassa keskenään (Wallace & Moss 2002).

Jos talousteoria vastaa lähinnä kysymykseen siitä, milloin yrittäjyydellä on tilaus tai toimintamahdollisuus, psykologiset selitysmallit kuvaavat miksi ja miten rooli tai toimijuus kiinnittyy tiettyihin ihmisiin (Mitchell ym. 2002; Shane 2003). Ne kuvaavat pääsääntöisesti tekijöitä, jotka saavat ihmisen poikkeamaan täysin rationaalisesta, mekaanisesta päätöksentekomallista. Silloin yrittäjän toimintaa saattavat kehystää erityiset persoonallisuuden piirteet tai taipumukset, kuten korostunut saavuttamisen tarve (Collins ym. 2004), kyvykkyyssuskumus (Chen ym. 1998) tai kontrollikäsiyys suhteessa ulkopuoliseen maailmaan (Cromie 2000). Toisaalta yrittäjyyden kiinnittymistä tiettyihin ihmisiin voivat selittää erityiset tiedolliset ominaisuudet kuten epätavallinen havainnointi (Shane 2000) tai ”valppaus” (Kirzner 1973: 35), tiedolliset vääristymät, kuten usko pieniin numeroihin (Simon ym. 1999), intuitio (Allinson ym. 2000) tai luovuus (Ward 2004). Jos talousteoria tarjoaa yrittäjyyden selitykseksi ulkopuolelta annetun tilanteen, psykologia selittää ihmisten kiinnittymistä yrittäjän rooliin sisäisillä tekijöillä. Talousteoriassa yrittäjyys on ulkopuolelta normatiivisesti ehdollistettu toiminto, psykologiassa sisäisesti virittyvä rooli ja toimijuus, jonka tavoitteet määrittävät henkilön erityisistä tarpeista.

Empiirisessä tutkimuksessa yrittäjien sisäiset tavoitteet liitetäänkin usein juuri käyttäytymistä ajavien voimien tyydyttämiseen, kuten saavutta-

misen tarpeeseen (esim. Collins ym. 2004), kontrollin tunteeseen (esim. Cromie 2000) sekä riippumattomuuden saavuttamiseen tai ylläpitämiseen (esim. Brandstätter 1997). Tällaiset tavoitteet ovat sisäisesti virittyneitä ja määrittyneitä. Maatilayrittäjiä koskevassa tutkimuskirjallisuudessa tällaisista tavoitteista korostuvat muun muassa elämänlaatu tai tyytyväisyys maatilayrittämiseen elämäntapana (Gasson 1973; Harper & Eastman 1980; Gillmor 1986; Willock ym. 1999b; Ondersteijn ym. 2003).

Sosiologia tarjoaa yrittäjyyden selitykseksi ihmisten välistä vuorovaikutusta ja erityisesti instituutioiden eli jaettujen arvojen, uskomusten ja normien vaikutusta. Instituutioiden mahdollistamat ja rajaamat ”pelin säännöt” opitaan (Hodgson 2004: 183). Säännöt voivat rakentua vähitellen vuorovaikutuksen (Young 1998), tavoitteellisen yhteisymmärryksen (North 2005) tai vallankäytön kautta (Meyer & Rowan 1977). Instituutiot ovat jaetun ja yleisen tiedon varastoja, jotka vaikutuspiirissään määrittävät, mikä on haluttavaa ja mahdollista. Koska epävarmuus ruokkii ennustettavaa käyttäytymistä (Heiner 1983: 567), ihmiset rakentavat jatkuvasti omaa toimintaansa mahdollistavia ja rajaavia instituutioita: uskomusjärjestelmiä, normeja ja lakeja. Sosiologiset selitysmallit kuvaavat erilaisia näyttämöitä, joilla yrittäjyyden rooleja voi esittää (vrt. Goffman 1959). Ihmisten itselleen ja toisilleen rakentamat näyttämöt sallivat erilaisia asioita: instituutioiden voima on yhdenmukaisuuden vaatimuksessa. Ne määrittävät, miten yrittäjyys toteutuu ja mihin se suuntautuu (Baumol 1990; Thornton 1999; Bowen & De Clerq 2008). Usein yrittäjyys kuvataan ”poikkeavaksi” rooliksi tai käyttäytymiseksi (esim. Kets de Vries 1977; Garud & Karnøe 2003: 281; Baker & Nelson 2005: 334), jollaista markkinoiden tai instituutioiden uudistaminen toki vaatii. Sosiologisissa selityksissä yrittäjyyden tavoitteet virtaavat jaetuista uskomusjärjestelmistä, arvoista, normeista ja arvostuksesta tai kohtaavat instituutiot nimenomaan niiden vastavoimana tai uudistajana (esim. Eisenstadt 1980; Colomy 1998).

Empiirisessä tutkimuksessa yrittäjien tavoitteiden sosiaalinen rakentuminen on liitetty muun muassa uskonnon (Carroll & Mosakowski 1987),

yhteiskunnallisen aseman (Malach-Pines ym. 2005), luottamusrakenteiden (Fogel ym. 2006), omistusoikeuksien (McMullen ym. 2008) sekä arvojen ja valtarakenteiden (Mitchell ym. 2000) vaikutuksiin. Nämä voivat vaikuttaa siihen, millaisia mahdollisuuksia havaitaan (Elenkov 1997) sekä miten riskiin ja epäonnistumiseen suhtaudutaan (McGrath 1999). Tällaiset tavoitteet virittyvät ja määrittyvät vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja yhteiskunnan kanssa. Maatilayrittäjiä koskevassa tutkimuskirjallisuudessa sosiaalisesti virittyneistä tavoitteista korostuvat muun muassa tilanpidon ylisukupolvisen jatkuvuuden tärkeys, sosiaalinen asema tai arvostus sekä yhteiskuntavastuun kantaminen ruokahuollosta, ympäristöstä, alueesta ja lähiyhteisöstä (Harper & Eastman 1980; Fairweather & Keating 1994; Willock ym. 1999b; Lassila 2005; Ondersteijn ym. 2003; Bergevoet ym. 2004; Greiner ym. 2009).

Yrittäjien tavoitteiden moniulotteisuuden ongelma korostuu paradigman ja teoreettisen viitekehyksen valinnassa. Ovatko tavoitteet esimerkiksi ulkopuolelta annettuja vai sosiaalisesti rakentuvia – vai sekä että? Samanaikaisuus on ongelma erityisesti reduktionistisissa selitysmalleissa, jotka pyrkivät sulauttamaan kaiken vaihtelun yksiulotteiseen syy-seuraussuhteeseen: taloudelliseen, tiedolliseen, tunteelliseen tai sosiaaliseen (vrt. Pye 1993). Yrittäjä on kuitenkin yhtä aikaa monenlaisten voimakenttien vaikutuspiirissä. Nämä voimakentät voivat nostaa juuri tietynlaiset tavoitteet muita tärkeämmiksi tai ohjata tavoitteiden muutosta ajassa. Empiirisessä tutkimuksessa useiden tavoitteiden huomioon ottaminen ei ole ongelma, mutta monenkirjavien teoriaperustojen yhdistäminen ja looginen muuntaminen mitattavaan muotoon sen sijaan on.

Yrittäjyyspolitiikka ja maaseutukonteksti

Varsin hajanaisen kirjallisuuden perusteella hahmottuva kuva yrittäjyyspolitiikasta tarkentuu yhteiskunnan tietoiisiin pyrkimykseen 1) yrittäjyysaktiivisuuden lisäämiseksi ja 2) yrittäjien tuottamien uudistusten edistämiseksi. Kysymys on uutuutta tuottavan toiminnan tai käyttäytymisen – yrittä-

juuden – elinvoimaisuudesta (Lundström & Stevenson 2001: 19; Audretsch ym. 2002: 46). Yrittäjyydestä pyritään tekemään eri keinoin palkkatyölle kilpailukykyinen vaihtoehto (Kolvereid 1996; Parker 2004; Burke ym. 2008) yhteiskuntaa ja liiketoimintaa uudistavan toimijajoukon vahvistamiseksi. Yrittäjyysilmapiiriin ja -kulttuuriin vaikuttaminen on keskeinen keino yrittäjyyden houkuttavuuden lisäämisessä (Gibb 1999; Pages ym. 2003; Vaillant & Lafuente 2007; Williams 2010). Toisaalta yrittäjille tarjotaan valmiuksia ja työkaluja uudistusten toteuttamiseksi. Perinteisesti tämä tarkoittaa rahoitusta, koulutusta ja neuvontaa (Lundström & Stevenson 2005; Voutilainen 2005; Laukkanen 2006; Storey 2006; Minniti 2008; Niittykangas & Säynätmäki 2008).

Yrittäjyyspolitiikkaa koskeva kirjallisuus tunnistaa siis sekä taloudellisia, henkilökohtaisia että sosiaalisia tekijöitä yrittäjyyteen vaikuttavina voimina. Poliitikanala on useimmissa maissa kuitenkin niin huterasti määritelty, että keinovalikoima on kirjava (Lundström ym. 2008: 176). Yrittäjyyspolitiikan ja elinkeinopolitiikan raja on käytännössä veteen piirretty viiva, vaikka niiden kohteet ovat lähtökohtaisesti erilaisia (ihmiset vs. liiketoiminta). Yrittäjyyspolitiikan tehtäväkenttä on epämääräinen ja laaja-alaisimmillaan yrittäjyyttä on esitetty jopa ”maaseudun kehittämissstrategiaksi” (Petrin & Gannon 1997; Robinson ym. 2004; North & Smallbone 1996). Myös yrittäjyyspolitiikan yhdistyminen yrittäjien erilaatuisiin tavoitteisiin on epämääräistä. Kuinka yrittäjyyspolitiikka yhdistyy edellä kuvattuihin taloudellisiin, henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin vaikutusvoimiin yrittäjyyden taustalla? Ymmärtämällä paremmin erilaisten yrittäjien erilaisia tavoitteita on mahdollista tarkentaa myös yrittäjyyspolitiikan keinovalikoimaa.

Yrittäjyys on paitsi aikaan myös paikkaan kiinnittyvä ilmiö. Suomen maaseudun yrittäjyydelle on tunnusomaista toimeentulo-orientaatio, perheyrittämysmuoto, paikallisuus, monimuotoisuus ja monitoimisuus (esim. Luutonen & Äyväri 2002; Forsman 2004; Torkko 2006; Vihinen & Vesala 2007; Kuhmonen 2008; Kuhmonen & Niittykangas 2008; Markkola ym. 2008; Rantamäki-Lahtinen ym. 2008; Puupponen 2009). Tällöin luontevia yrittäjyyspolitiikan kohteita ovat olleet muun

muassa sukupolvenvaihdosten edistäminen, paikallismarkkinoiden ja paikallisten voimavarojen hyödyntäminen sekä yrittäjän perustaitojen vahvistaminen esimerkiksi erilaisilla yrittäjäkursseilla. Yrittäjän toimintaympäristönä maaseutu tarjoaa erityisiä mahdollisuuksia luonnonvarojen hyödyntämiseen ja asettaa erityisiä haasteita mittakaavaetujen saavuttamisen vaikeuden ja työvoiman alhaisen liikkuvuuden kautta (Ritsilä 1999; Statopoulos ym. 2004). Mutta millaista yrittäjyyspolitiikka maaseutualueilla tulisi harjoittaa, kun lähtökohdaksi otetaan yrittäjien tavoitteet ja alueidos? Seuraava empiirinen analyysi tarjoaa tähän yhden näkökulman.

Aineisto ja menetelmät

Yrittäjien tavoitteiden empiirinen tutkiminen on haasteellista. Koska kyseessä on sitoutuminen tuloksiltaan tuntemattomaan tulevaisuuspolkuun, prosessin alkuvaiheessa hahmotetut tavoitteet voivat muuttua matkan varrella merkittävästi. Yrittäjyysprosessi voi ohjata yrittäjän tavoitteita siinä missä tavoitteet prosessia. Jokaisella liiketoimella, yrityksellä ja yrittäjätarinalla on oma elinkaarensa, joka on syytä tunnistaa (Churchill & Lewis 1983: 20; North & Smallbone 1996: 157; Rutherford ym. 2003: 331). Tavoitteita voidaan lisäksi tutkia sekä aikomusten että toteutuman osalta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan yrittäjien arvioita erilaisien tavoitteiden merkityksestä vuosina 1996–2008 harjoitetussa liiketoiminnassa. Tarkastelu on tehty erikseen jakson aikana käynnistetyin, koko jakson jatkuneen ja jakson aikana päättyneen liiketoiminnan osalta. Kysymys on siis takautuvista ja subjektiivisista arvioista, jotka ovat luonnollisesti alttiita virheille ja vääristymille (esim. Chandler & Lyon 2001: 112). Toisaalta juuri tällaiset arviot tarjoavat parhaan kokonaisvaltaisen selityksen sille, millaisten voimakenttien ohjaamina yrittäjät itse kokevat toimineensa. Kuten Kierkegaard (1938) totesi, elämää on helpointa ymmärtää taaksepäin, vaikka sitä täytyykin elää eteenpäin.

Vuonna 1996 kerätyn aineiston perusjoukkona olivat vähintään viiden peltotehtaan tuotantoa harjoittavat maatilat (aktiivitilat), joiden osuus maataloustuotannosta oli yli 90 %. Aineisto kerät-

tiin maaliskuuhun 1996 henkilökohtaisilla haastatteluilla. Otanta oli ositettu ryväsotanta, jossa otus tehtiin alueen (Etelä-Suomi, Pohjois-Suomi) ja tilakoon (5–20 ha, yli 20 ha) perusteella. Kussakin näytteeseen valitussa kunnassa haastatettiin Etelä-Suomessa 15 ja Pohjois-Suomessa 12 maatilan ryväs. Otantasuhde oli keskimäärin 1,0 % (Kuhmonen 1996). Vuonna 2008 selvitetiin ensin samojen maatilojen yhteystiedot. Puhelimitse tiedusteltiin yrityksen nykytilannetta ja osallistumiskiinnostusta. Vastajat täyttivät itse aikavälillä 1996–2008 toteutunutta kehitystä koskevan kyselylomakkeen, jonka tiedot kerättiin puhelimitse helmi-maaliskuussa 2008. Vastaukset saatiin 291 maatilalta eli tutkimuksessa oli mukana 32 % aiemman tutkimuksen maatioista. Näytteen valikoituminen oli suhteellisen vähäistä tilakoon, tuotantosuunnan, iän, päätoimisuuden ja alueen suhteen; vain pieniä ja iäkkäiden viljelijöiden tiloja karsiutui jälkimmäisestä tutkimuksesta hieman muita enemmän. Koska tutkimuksessa ei tehdä kokonaistason ennusteita vaan kuvataan ja selitetään yrittäjien toimintaa, vähäinen valikoituminen ei aiheuta ongelmia tutkimuksen luotettavuudelle. Molempien tutkimusten kenttätöistä vastasi Elin-tarviketieto Oy.

Taulukossa 1 on kuvattu tutkimuksessa käytetyt muuttujat. Yrittäjien liiketoimintaan aikavälillä 1996–2008 liittämiä tavoitteita on tarkasteltu erikseen taloudellisten (esim. kannattavuus, toimeentulo, kasvu), henkilökohtaisten (esim. oma mielihyvä, itsetunto, itsensä toteuttaminen) ja sosiaalisten (esim. muiden toivomusten noudattaminen, ”yhteiskunnalliset” tavoitteet) ulottuvuuksien osalta. Tavoitteiden yhteyttä on analysoitu suhteessa yrittäjyyden ja liiketoiminnan tutkimuksessa usein käytettyihin taloudellisiin ja rakenteellisiin tekijöihin. Nämä muuttujat koskevat lähtökohdattilanteen (1996) aineellisia ja aineettomia voimavaroja, tuotantoa ja markkinoita, omistusta, rahoitusasemaa, ylisukupolvista jatkuvuutta ja aluetta. Alueen ominaispiirteitä ja ansaintavaihtoehtoja kuvaava maaseututyypin tunnistettu kullekin maatilalle erikseen vuoden 1996 osoitetietojen perusteella Keräsen ym. (1993) tyyppittelyä ja kuntajakoa käyttäen.

Varsinaisessa tilastollisessa analyysissä on ensin-

TAULUKKO 1. Tutkimuksessa käytetyt muuttujat

Muuttuja	Kuvaus
<i>Tavoitteet</i>	
TALTAV ₉₆₀₈	Liiketoimintaan liittyvät taloudelliset tavoitteet (kannattavuus, toimeentulo, kasvu yms.) 1996–2008: 1=merkitys vähäinen, ..., 5=merkitys suuri
HENKTAV ₉₆₀₈	Liiketoimintaan liittyvät henkilökohtaiset tavoitteet (oma mielihyvä, itsetunto, itsensä toteuttaminen yms.) 1996–2008: 1=merkitys vähäinen, ..., 5=merkitys suuri
SOSTAV ₉₆₀₈	Liiketoimintaan liittyvät sosiaaliset tavoitteet (muiden toivomusten noudattaminen, "yhteiskunnalliset" tavoitteet yms.) 1996–2008: 1=merkitys vähäinen, ..., 5=merkitys suuri. Tavoitemuuttujat on kysytty vuonna 2008.
<i>Fyysiset resurssit ja teknologia</i>	
PELTOALA ₉₆	Peltoala vuonna 1996, hehtaaria
METSÄALA ₉₆	Metsäala (metsämaa) vuonna 1996, hehtaaria
RAKENNUS ₉₆	Tilan tuotantorakennusten kunto vuonna 1996: 1=huono, 2=kohtalainen, 3=hyvä
TEKNIikka ₉₆	Tilan tuotantotekniikan kunto vuonna 1996: 1=huono, 2=kohtalainen, 3=hyvä
KONEET (PÄÄTUOT) ₉₆	Tilan päätuotantosunnan konekanta vuonna 1996: 1=huono, 2=kohtalainen, 3=hyvä
KONEET (MUU) ₉₆	Tilan muu konekanta vuonna 1996: 1=huono, 2=kohtalainen, 3=hyvä
<i>Inhimillinen ja sosiaalinen pääoma</i>	
IKÄ (VILJELIJÄ) ₉₆	Viljelijän ikä vuonna 1996, vuotta
KOULUTUS (VILJELIJÄ) ₉₆	Viljelijän koulutus vuonna 1996: 0=ei koulutusta, 1=muu kuin maatalousalan koulutus, 2=maatalousalan koulutus
KOULUTUS (PUOLISO) ₉₆	Puolison koulutus vuonna 1996: 0=ei puolisoa, 1=ei koulutusta, 2=muu kuin maatalousalan koulutus, 3=maatalousalan koulutus
YHTEISTYÖ ₉₅	Osallistuminen maatilojen väliseen yhteistyöhön vuonna 1995, 0–14 (kpl): 1) koneiden yhteiskäyttö, 2) koneiden yhteishankinta, 3) koneita yhteisomistuksessa, 4) rehujen yhteishankinta, 5) lannoitteiden yhteishankinta, 6) rehunsäilöntäaineiden yhteishankinta, 7) torjunta-aineiden yhteishankinta, 8) polttoöljyn yhteishankinta, 9) rehunkorjuu yhteistyössä, 10) peltojen ristiinkäyttö, 11) emakkorengas, 12) hiehojen kasvatussopimus, 13) muu tuotannollinen yhteistyö, 14) maatilojen kehittämisrengas
<i>Markkinat ja tuotanto</i>	
TUOTANTO ₉₆	Päätuotantosuvuonna 1996: 1=maidontuotanto, 2=naudanliha, 3=sika- tai siipikarjalous, 4=viljanviljely, 5=erikoiskasvituotanto, 6=muu tuotanto
<i>Omistajuus, rahoitusasema ja jatkuvuus</i>	
OMISTUS ₉₆	Maatilan omistusrakenne vuonna 1996: 1=omistaa yksin, 2=yhdessä puolison kanssa, 3=muu (perikunta, yhtymä, yhtiö tms.)
VUOKRATTU ₉₆	Vuokratun pellon osuus koko peltoalasta vuonna 1996, %
RAHOITUSASEMA ₉₆	Maatilatalouden velat 1.1.1996 (FIM) / (peltoala, ha + 0,5 * metsäala, ha) * Kiinteistöjen kauppahintarekisterin mukaan metsätilojen keskimääräinen hehtaarihinta oli vuonna 1996 noin 60 % ja vuonna 2008 noin 37 % (lisä)pellon keskimääräisestä hehtaarihinnasta.
JATKUVUUS ₉₆	Tilanpidon jatkamisnäkyvät vuonna 1996: 0=ei ajankohtainen, 1=ei jatkajaa, 2=jatkaja tiedossa
<i>Ansaintavaihtoehdot</i>	
PÄÄTOIMISUUS ₉₆	Viljelijän päätoimisuus vuonna 1996: 1=päätoiminen (maataloustulot yli 75%), 2=sivuvansio (maataloustulot 50-74%), 3=osa-aika (maataloustulot alle 50%)
SIJAINTI ₉₆	Tilan sijaintikunnan maaseututyypin (Keränen ym. 1993): 1=kaupungit, 2=kaupunkien läheinen maaseutu, 3=ydinmaaseutu, 4=syrjäinen/harvaan asuttu maaseutu

näkin arvioitu tavoitteiden keskiarvojen erojen tilastollista merkittävyyttä eri elinkaarivaiheeseen kuuluvan liiketoiminnan osalta tarkoituksenmukaisilla tilastollisilla testeillä. Kun varianssit elinkaariyhmien välillä olivat homogeeniset, käytettiin yksisuuntaista varianssianalyysiä (ANOVA) keskiarvojen yhtäsuuruuden testaamisessa ja Tukeyn testisuureta tilastollisesti merkitsevällä tavalla erisuuruisten keskiarvojen post hoc -vertailussa; kun varianssit eivät olleet homogeeniset, käytettiin Brown-Forsythe -testisuureta keskiarvojen yhtäsuuruuden testaamisessa ja Tamhanen testisuureta tilastollisesti merkitsevällä tavalla erisuuruisten keskiarvojen post hoc -vertailussa. Varianssien homogeenisuuden testaamisessa käytettiin Levenen testisuureta.

Toisena kokonaisuutena on analysoitu tavoitteiden yhteyttä taloudellisiin ja rakenteellisiin tekijöihin. Yhteyttä tai riippumattomuutta on testattu Pearsonin korrelaatiokertoimella (suhdeluku- tai välimatka-asteikko) tai χ^2 -testillä (luokitteluasteikko). Kausaalisuhteiden analysointi ei ole perusteltua, koska tavoitteiden ja taustamuuttujien suhde voi olla kaksisuuntainen (esim. tietty tilakoko voi olla seurausta tietynlaisista tavoitteista, mutta yhtä hyvin tietty tilakoko voi vaikuttaa tavoiteasetantaan). Tulosten perusteella on kuitenkin mahdollista muodostaa kokonaiskuva

maatilayrittäjien tavoitteiden moniulotteisuudesta ja sen yhdistymisestä erilaisiin taustatekijöihin, joista osaan – samoin kuin tavoitteiden taustalla oleviin arvoihin ja asenteisiin – yhteiskunnan on mahdollista vaikuttaa.

Tulokset

Liiketoimintaan liittyvät tavoitteet olivat aidosti *moniulotteisia*. Liiketoiminnalle asetettiin yhtä aikaa sekä taloudellisia, henkilökohtaisia että sosiaalisia tavoitteita. Taloudelliset tavoitteet olivat tärkeimpiä, mutta henkilökohtaiset tavoitteet lähes yhtä tärkeitä; sosiaalisten tavoitteiden painoarvo oli selvästi näitä pienempi (taulukko 2). Tavoitteet poikkesivat tilastollisesti merkitsevällä tavalla liiketoiminnan eri *elinkaarivaiheissa*. Aloitettuun ja jatkettuun liiketoimintaan liitettiin selvästi merkittävämpiä taloudellisia ja henkilökohtaisia tavoitteita kuin tarkastelujaksolla lopetettuun liiketoimintaan. Taloudelliset tavoitteet painoutuivat erityisesti jatkatussa liiketoiminnassa. Toiminnan tehostaminen tai laajentaminen, kannattavuuden parantaminen ja varallisuuden lisääminen ovat siis tyypillisesti liiketoiminnan elinkaaren keskivaiheeseen liittyviä pyrkimyksiä. Sosiaaliset tavoitteet eivät sen sijaan eriytyneet tilastollisesti merkitsevällä tavalla liiketoiminnan elinkaarivaiheen mu-

TAULUKKO 2. Tavoitteiden yhteys liiketoiminnan elinkaarivaiheeseen

Tavoitteet	Tavoitteiden tärkeys, keskiarvo (1–5) ja keskihajonta (suluissa)				Levenen testi *)	Brown-Forsythe *)	Ryhmäkeskiarvojen post hoc -vertailu			
	Alkanut liiketoim. (n=49)	Jatkunut liiketoim. (n=146)	Päättynyt liiketoim. (n=115)	Kaikki (n=310)			Testi	A–J *)	A–L *)	J–L *)
Taloudelliset	3,80 (1,00)	3,95 (0,96)	3,21 (1,34)	3,65 (1,17)	13,702***	14,702***	Tamhane		**	***
Henkilökohtaiset	3,82 (0,95)	3,48 (0,93)	3,28 (1,29)	3,46 (1,09)	9,075***	4,462*	Tamhane		*	
Sosiaaliset	2,67 (1,20)	2,67 (1,06)	2,42 (1,24)	2,58 (1,16)	3,635*	1,686				

*) Tilastollinen merkittävyys: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05. A=aloitettu, J=jatkettu, L=lopetettu liiketoiminta.

kaan. Lisäksi niiden vaihtelu tapausten välillä oli suurta: kun taloudellisten ja henkilökohtaisten tavoitteiden variaatiokerroin (keskihajonta, % keskiarvosta) oli kummankin noin 32 %, sosiaalisten tavoitteiden variaatiokerroin oli 45 %. Sekä taloudellisten, henkilökohtaisten että sosiaalisten tavoitteiden hajonta oli suurinta lopetetussa liiketoiminnassa.

Tavoiteulottuvuudet yhdistyivät *taloudellisiin ja rakenteellisiin taustatekijöihin* eri tavoin riippuen siitä, minkä elinkaarivaiheen liiketoiminnasta

oli kysymys (taulukko 3). Jakson 1996–2008 aikana käynnistettyyn liiketoimintaan liitetyt tavoitteet eivät yhdistyneet tilastollisesti merkitsevällä tavalla mihinkään tarkastelluista taustatekijöistä. Hiljattain *käynnistetyssä liiketoiminnassa* perinteisillä rakennetekijöillä ei siis ollut systemaattista merkitystä tavoiteasetannan laadulle: sitä koskevat tavoitteet on asetettu muiden vaikutusvoimien ohjaamana tai hajonta on ollut niin suurta, että tilastolliset menetelmät eivät tunnistaaneet siinä systematiikkaa.

TAULUKKO 3. Tavoitteiden yhteys taloudellisiin ja rakenteellisiin tekijöihin

Muuttuja	Aloitettu liiketoiminta			Jatkettu liiketoiminta			Lopetettu liiketoiminta		
	Taloudell. tavoitteet	Henkilök. tavoitteet	Sosiaal. tavoitteet	Taloudell. tavoitteet	Henkilök. tavoitteet	Sosiaal. tavoitteet	Taloudell. tavoitteet	Henkilök. tavoitteet	Sosiaal. tavoitteet
Yhteyden tilastollinen merkitsevyys*) ja laatu: tavoite merkittävin, kun...									
Peltoala				** suuri					
Metsäala									
Rakennus									
Tekniikka									
Koneet (päätuot.)									
Koneet (muu)									* hyvät
Ikä (viljelijä)							* alhainen	** alhainen	* alhainen
Koulutus (viljelijä)				*** maatal.	* ei koul.		** muu ala		* maatal.
Koulutus (puoliso)									
Yhteistyö									
Tuotanto									
Omistus									* muu
Vuokrattu									
Rahoitusasema									
Jatkuvuus								* ei ajank.	** ei ajank.
Päätoimisuus									
Sijainti									

*) Pearsonin korrelaatiokerroin tai χ^2 -testin tilastollinen merkitsevyys: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05.

Koko jakson *jatketun liiketoiminnan* tavoitteet yhdistyivät kahteen rakennetekijään: tilakokoon ja koulutukseen. Suuri tilakoko ja viljelijän maatalousalan koulutus lisäsivät taloudellisten tavoitteiden painoarvoa, ammattikoulutuksen puuttuminen myös henkilökohtaisten tavoitteiden merkitystä liiketoiminnassa. Muilla rakennetekijöillä ei ollut tilastollista yhteyttä jatketun liiketoiminnan tavoitteisiin.

Rakennetekijöiden yhteys liiketoiminnan tavoitteisiin oli kuitenkin kaikkein vahvin ja monipuolisin *lopetetussa liiketoiminnassa*, jota koskevat tavoitteet yhdistyivät viiteen rakennetekijään: teknologiaan, ikään, koulutukseen, omistukseen ja jatkuvuuteen. Muiden kuin päätuotantosuunnan koneiden hyvä kunto yhdistyi sosiaalisten tavoitteiden suureen merkitykseen. Viljelijän alhainen ikä lisäsi sekä taloudellisten, henkilökohtaisten että sosiaalisten tavoitteiden merkitystä. Viljelijän muu kuin maatalousalan koulutus yhdistyi taloudellisten tavoitteiden ja maatalousalan koulutus sosiaalisten tavoitteiden suureen merkitykseen. Kun omistusperusta oli viljelijää ja pariskuntaa laajempi (esim. kuolinpesä, perikunta, yhtymä tai yhtiö), sosiaalisilla tavoitteilla oli suuri merkitys liiketoiminnassa. Jos liiketoiminnan jatkamiskysymys (sukupolvenvaihdos) ei ollut vielä ajankohtainen, henkilökohtaisilla ja sosiaalisilla tavoitteilla oli suuri merkitys. Koska kysymys on jakson aikana lopetusta liiketoiminnasta, tuloksia voi tulkita niin, että useissa tapauksissa joidenkin tärkeiden tavoitteiden saavuttamattomuus ja muiden toimintavaihtoehtojen olemassaolo yhdistyivät lopettamis päätöksessä (esim. nuorilla ja koulutetuilla viljelijöillä).

Yleisemmällä tasolla tilastollinen tarkastelu kuvaa liiketoiminnan ja yrittäjyysprosessin *institutionalisoitumista*. Alkuvaiheessa liiketoimintamahdollisuuksien tunnistaminen, hyödyntämistapa, tavoitteet, voimavarat, yhteensopivuus toimintaympäristön kanssa ja monet muut tekijät ovat heikosti jäsenyneitä. Yrittäjyys on enemmän uuden tiedon etsintää (exploration) kuin olemassa olevan hyödyntämistä (exploitation; March 1991). Kun toimintatavat vakiintuvat ja yhteensopivuus toimintaympäristön kanssa jäsenyyttä, myös tavoitteet jäsenyvät selkeämmiksi ja monilla pe-

rinteisillä rakennetekijöillä alkaa olla ennustevoi-
maa tavoitteiden laadulle. Rutiinit (Nelson & Winter 1982: 16), muutokset (Hannan & Freeman 1984: 151) ja kehityksen polkuriippuvuus (David 2005: 151) vahvistavat otettaan, kunnes yhteydet taas purkautuvat lopetettaessa liiketoiminta.

Keskustelua

Liiketoimintakontekstissa yrittäjyys on sitoutumista tiettyyn uutuutta tuottavaan, riskipitoiseen tulevaisuuspolkuun. Yrittäjyys on *tavoitteellista* toimintaa (Bird 1989). Tulokset osoittavat, että maatilayrittäjien tavoitteet ovat aidosti moniulotteisia. Taloudellisiin, henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin tavoitteisiin perustuvat voimakentät aktivoivat ja energisoivat yrittäjiä. Poliittikanäkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että yrittäjyyspolitiikka on huomattavasti talouspolitiikkaa laajempi tehtäväkenttä: markkinoiden toimivuuden ja taloudellisten kannustimien riittävyyden turvaaminen eivät riitä yrittäjyyden edistämiseksi. Tutkimuksen tulosten perusteella esimerkiksi taloudelliset tavoitteilla ja perinteisillä rakennetekijöillä ei ole yhteyttä liiketoiminnan käynnistämävaiheessa. Jos siis halutaan edistää taloudellisten tavoitteiden vahvasti ohjaamaa liiketoimintaa maatilayrityksissä, sen edistämiskeinoja ei ole tarpeen sijoittaa mihinkään rakennetekijään kuten yrittäjän ikään, koulutukseen tai yrityskokoon. Näillä tekijöillä ei ole ennustevoi-
maa tavoitteiden tärkeydelle. Hallinnolliset taakat ja rajoitteet voivat olla aito uhka yrittäjien mahdollisuuksille saavuttaa henkilökohtaisia tavoitteita: toteuttaa itseään, kokea hallinnan tunteita ja toteuttaa yrittäjyyden ytimeen kuuluvaa kokeilevaa oppimista (Koppl 2008: 925) yritysten ja erehdysten kautta. Sosiaaliset tavoitteet rakentuvat vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Vaikka niiden merkitys on taloudellisia ja henkilökohtaisia tavoitteita pienempi, ne ohjaavat omalla painoarvolla yrittäjien huomioita, ajattelua ja lopulta myös toimintaa. Sosiaalisten tavoitteiden taustalla olevia informaatio- ja vuorovaikutusverkostoja ruokkimalla voidaan edistää tietynlaista yrittäjyyttä (esim. kesätävyyden huomioivaa, riskejä ottavaa) ja vahvistaa yrittäjyyskulttuuria.

Yrittäjyys on myös *aikaan* kiinnittyvää toimintaa, liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamiseen ja hyödyntämiseen liittyvä prosessi (Bygrave 1994; Shane 2003). Tulokset osoittavat, että elinkaarinäkökulma on tärkeää ottaa huomioon yrittäjyyspolitiikassa. Yrittäjän toiminta voi käynnistyä hyvinkin epämääräisten ja sattumanvaraisten voimakenttien ja tavoitteiden virittämänä, mutta ajan myötä yhä useammanlaiset tekijät saavat siitä otteen. Käynnistettävän liiketoiminnan tavoitteet eivät ole rakenne- ja taustatekijöiden kautta (esim. ikä, koulutus, teknologia) ennalta määrättyjä. Tavoitteet määrittävät vahvasti asenne-, ilmapiiri- ja tilannetekijöiden pohjalta. Tulosten perusteella vakiintuneen liiketoiminnan ja yrittäjän tapaus on sen sijaan erilainen, kun liiketoiminnalle asetettavien tavoitteiden ja erilaisten rakennetekijöiden välillä on monenlaisia yhteyksiä. Tällöin tavoitteisiin voidaan vaikuttaa myös näiden tekijöiden kautta. Jos siis yrittäjien tavoitteet halutaan ottaa huomioon politiikassa, uudelle ja vakiintuneelle yrittäjyydelle tarvitaan eri politiikkareseptit. Uuden liiketoiminnan käynnistymistä voitaisiin edistää tuottamalla tietoa niin uusista toimintamahdollisuuksista sekä erilaisten unelmien ja tavoitteiden toteuttamismahdollisuuksista kuin voimavara- ja osaamisvaatimuksista, koska ne eivät ole yhteydessä liiketoiminnalle asetettavien tavoitteiden laatuun. Jos yhteiskunta haluaa, että mahdollisimman useat liiketoimintamahdollisuudet tulevat hyödynnettyiksi yrittäjyysprosessin kautta, liiketoimintamahdollisuudet ja yrittäjien tavoitteet kannattaa kytkeä mahdollisimman suoraan yhteen. Yrittäjyysprosessin tulisi olla mahdollisimman avoin ja vailla reunaehjoja. Vakiintuneessa liiketoiminnassa historialla on sen sijaan suurempi merkitys, kun tavoitteet liittyvät erityisesti liiketoiminnan tehostamiseen tai laajentamiseen tai toimeentulon parantamiseen. Tällöin esimerkiksi perinteinen osaamisen parantaminen on käyttökelpoinen yrittäjyyttä edistävä politiikkakeino.

Yrittäjien tavoitteiden moninaisuuden ja niiden elinkaariluonteen ymmärtäminen ovat olennaisia tekijöitä vaikuttavan yrittäjyyspolitiikan taustalla. Maaseudun osalta harjoitetussa yrittäjyyspolitiikassa suurimpia haasteita asettavat kuitenkin tulevai-

suusorientaation puute ja käsitteellinen sekaannus. Ensimmäisen haasteen osalta on tärkeää ymmärtää, että tavoitteet liittyvät tulevaisuuteen, vaikka niiden perusta olisikin menneisytydessä. Koska tulevaisuus on epävarma, tavoitteiden asettaminen, noudattaminen ja toteutuminen ovat usein heikosti rakenteistuneita ja alati muuttuvia prosesseja. Ne kuitenkin liittävät yrittäjän aina tulevaisuuteen, tietyn tulevaisuuden syntymiseen ja toteutumiseen. Tulevaisuutta luodaan tavoitteiden pohjalta, sisäisten voimavarojen ja ulkoisen ympäristön tarjoamisella puitteissa. Siksi ei ole samantekevää, millaiset tavoitteet yrittäjien toimintaa energisoivat ja ohjaavat. Tavoiteulottuvuus on kuitenkin puuttunut yrittäjyyspolitiikasta lähes kokonaan. Maaseudun yrittäjyyspolitiikka on ollut resurssi- ja toimintaympäristöpolitiikkaa, joka on nojannut tuki- ja rahoitustoimenpiteisiin, infrastruktuurin säilyttämiseen sekä koulutuksen ja neuvonnan kautta tarjottuun liiketoimintaosaamiseen. Nämä ”käyttöliittymät” vaikuttavat kuitenkin tämän tutkimuksen perusteella varsin vähän yrittäjien tavoitteisiin – uuden liiketoiminnan osalta eivät lainkaan. Yrittäjyyspolitiikkaa voisikin tehostaa lähtemällä liikkeelle pikemminkin tulevaisuudesta ja yrittäjyysprosessin tuotoksista (erilaisista tulevaisuuksista, erilaisten tavoitteiden toteuttamismahdollisuuksista) kuin sen panoksista (erilaisista osaamis- ja voimavaravaatimuksista). Tällaisen lähestymistavan vahvistaminen voisi tehostaa maaseudun liiketoiminnan uudistumista (mukaan lukien olemassa olevan liiketoiminnan uudistuminen).

Toinen maaseudun yrittäjyyspolitiikan keskeinen haaste liittyy käsitteiden sekalaisuuteen. Yrittäjyyspolitiikka on sekoitettu tietyn liiketoiminnan edistämispolitiikkaan, joka on eri asia. Esimerkiksi Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmassa 2007–2013 (Maa- ja metsätalousministeriö 2012) yrittäjyys on mainittu usein, mutta sillä on käytännössä tarkoitettu tietyn liiketoiminnan harjoittamista (esim. koneyrittäjyys, hevosityrittäjyys, bioenergiayrittäjyys). Maaseutyrittäjyys tarkoittaa Suomessa usein entisten sivu- ja liitännäiselinkeinojen harjoittamista (vrt. MTK:n organisaatio). Valtioneuvoston maaseutupoliittisessa selonteossa eduskunnalle (2009), maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa 2009–

2013 (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009) ja maaseutupoliittisessa toimenpideohjelmassa 2012–2015 (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012) käsittelytapa on hieman edellisiä monipuolisempi. Yrittäjyys ei kuitenkaan ole tietyn liiketoiminnan harjoittamista, vaan kaikenlaiseen liiketoimintaan liittyvää toimintaa, joka tuottaa vähintään tilannekohtaista uutuutta ja sisältää taloudellisen, henkilökohtaisen ja sosiaalisen epäonnistumisen riskin. Tällainen toiminta ei automaattisesti virtaa ihmisten voimavaroista ja ulkoisesta toimintaympäristöstä – tai peräti markkinavoimista tai markkinaprosesseista, kuten neoklassisessa talousteoriasa esitetään – vaan se syntyy yrittäjyyteen tietoisesti tarttuvan henkilön ja ympäristön vuorovaikutuksena ja kiteytyy toimintaa ohjaaviksi tavoitteiksi. Liiketoimintamahdollisuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen liittyy universaalina prosessina kaikkeen maaseudun liiketoimintaan eikä se ole alisteista liiketoiminnan sisällölle. Käsitetehtäily on johtanut siihen, että yrittäjyysprosessi on häipynyt eri liiketoimintamuotojen taustakohinaksi eikä se siksi näy myöskään juuri yrittäjyyteen liittyvinä politiikkakeinoina. Yrittäjyyden ja liiketoiminnan edistäminen on syytä erottaa toisistaan: yrittäjyyspolitiikka ja elinkeinopolitiikka ovat eri asioita. Hevostalouden tai koneurakoinnin edistäminen ovat elinkeinopolitiikkaa; liiketoimintamahdollisuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen sekä niihin liittyvien tavoitteiden asettaminen ja toteuttaminen ovat yrittäjyyspolitiikkaa.

Jos yrittäjyyden edistämistä tai yrittäjyyspolitiikkaa katsotaankin liiketoiminnan sisällön, laajuuden, laadun tai muodon sijaan yrittäjän moninaisten ja moniulotteisten tavoitteiden näkökulmasta, politiikkasuunnittelussa päädytään uudenlaisiin valinta-asetelmiin. Miten kannustetaan – harjoitetusta liiketoiminnasta riippumatta – maaseudun yrittäjää, jolla on sekä taloudellisia, henkilökohtaisia että sosiaalisia tavoitteita? Millaisia tavoitteita yrittäjällä tulisi ylipäätään olla, jotta yhteiskunnan olisi perusteltua tukea häntä? Vaaditaanko kasvua tai vastuullisuutta tukemisen ehtona? Kuinka monella ulottuvuudella tavoitteita täytyy olla? Kuinka pienimuotoiset tavoitteet sallitaan? Häämöttääkö nurkan takana yhteiskunnan tavoitediktatuuri? Mikä kuuluu yhteiskun-

nan ja mikä yrittäjän rooteleihin tavoiteasetannassa? Mitä ylipäätään olisi tavoitelähtöinen yrittäjyyspolitiikka?

Tavoitelähtöisen yrittäjyyspolitiikan ytimessä ovat ihmiset, yrittäjät. Tavoitelähtöinen yrittäjyyspolitiikka korostaa erilaisten ihmisten halua, kykyä ja mahdollisuutta toimia uudistajina. Sen lähtökohtana pohditaan, mikä saa ihmiset liikkeelle, mikä heidät inspiroi ja energisoi? Tavoitelähtöinen yrittäjyyspolitiikka ruokkii yrittäjyyden alkulähdettä, ihmisten halua tarttua uudistajan rooliin ja kantaa sitä. Jos halu on, kykyyn ja mahdollisuuteen on helpompi vaikuttaa perinteisillä elinkeinopolitiikan keinoilla. Nykymuodossaan Suomessa on käytössä itse asiassa vain liiketoimintalähtöinen maaseudun elinkeinopolitiikka; ihmiskeskeinen yrittäjyyspolitiikka odottaa vielä syntymistään.

Tutkimalla ja ymmärtämällä yrittäjien tavoitteita voidaan vahvistaa yrittäjyyden käyttövoimaan perustuvaa maaseudun uudistumista. Elleivät politiikkakeinot ole linjassa yrittäjien tavoitteiden kanssa, niille ei ole kysyntää. Tutkimuksen saralla esimerkiksi tulevaisuudentutkimuksen metodologia skenaarioineen, tulevaisuuskuvineen ja peleineen (Bell 1997) voisi avata uusia näköaloja siitä, millaisia tavoitteita maaseudun yrittäjien on mahdollista tavoitella erilaisissa tulevaisuuksissa. Tätä kautta yrittäjien moniulotteiset tavoitteet, mahdolliset tulevaisuudet ja politiikkakeinot voisivat olla nykyistä yhdensuuntaisempia. Myönteisimmässä mielessä yrittäjyyspolitiikka on unelmien ja niiden toteuttamismahdollisuuksien ruokkimista.

LÄHTEET

- Akerlof, George A. & Robert J. Schiller 2009. Vaiston varassa: Miten ihmismieli ohjaa maailmanlaajuista kapitalismia. Gaudeamus, Helsinki.
- Allinson, Christopher W., Elizabeth Chell & John Hayes 2000. Intuition and Entrepreneurial Behaviour. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 9(1): 31–43.
- Audretsch, David B., Roy Thurik, Ingrid Verheul & Sander Wennekers (toim.) 2002. *Entrepreneurship: Determinants and Policy in a European – U.S. Comparison*. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Baker, Ted & Reed E. Nelson 2005. *Creating Something from Nothing*:

- Resource Construction Through Entrepreneurial Bricolage. *Administrative Science Quarterly* 50(3): 329–366.
- Barbieri, Carla & Edward Mahoney 2009. Why Is Diversification an Attractive Farm Adjustment Strategy? Insights from Texas Farmers and Ranchers. *Journal of Rural Studies* 25(1): 58–66.
- Baumol, William J. 1990. Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy* 98(5:1): 893–921.
- Bell, Wendell 1997. *Foundations of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge. Human Science for a New Era, Vol. 1.* Transaction Publishers, New Brunswick.
- Bergevoet, Ron H. M., C. M. J. Ondersteijn, H. W. Saatkamp, C. M. J. van Woerkum & R. B. M. Huirne 2004. Entrepreneurial Behaviour of Dutch Dairy Farmers under a Milk Quota System: Goals, Objectives and Attitudes. *Agricultural Systems* 80(1): 1–21.
- Bird, Barbara J. 1989. *Entrepreneurial Behavior.* Scott, Foresman and Company, Glenview, IL.
- Bowen, Harry P. & Dirk De Clercq 2008. Institutional Context and the Allocation of Entrepreneurial Effort. *Journal of International Business Studies* 39(4): 747–767.
- Brandstätter, Hermann 1997. Becoming an Entrepreneur – A Question of Personality Structure? *Journal of Economic Psychology* 18(2–3): 157–177.
- Burke, Andrew E., Felix R. FitzRoy & Michael A. Nolan 2008. What Makes a Die-Hard Entrepreneur? Beyond the ‘Employee or Entrepreneur’ Dichotomy. *Small Business Economics* 31(2): 93–115.
- Bygrave, William D. 1994. *The Entrepreneurial Process.* Teoksessa: William D. Bygrave (toim.) *The Portable MBA in Entrepreneurship.* Wiley, New York.
- Carroll, Glenn R. & Elaine Mosakowski 1987. The Career Dynamics of Self-Employment. *Administrative Science Quarterly* 32(4): 570–589.
- Chandler, Gaylen N. & Douglas W. Lyon 2001. Issues of Research Design and Construct Measurement in Entrepreneurship Research: The Past Decade. *Entrepreneurship Theory & Practice* 25(4): 101–113.
- Chen, Chao C., Patricia Gene Greene & Ann Crick 1998. Does Entrepreneurial Self-Efficacy Distinguish Entrepreneurs from Managers? *Journal of Business Venturing* 13(4): 295–316.
- Churchill, Neil C. & Virginia L. Lewis 1983. The Five Stages of Small Business Growth. *Harvard Business Review* 61(3): 30–50.
- Collins, Christopher J., Paul J. Hanges & Edwin A. Locke 2004. The Relationship of Achievement Motivation to Entrepreneurial Behavior: A Meta-Analysis. *Human Performance* 17(1): 95–117.
- Colomy, Paul 1998. *Neofunctionalism and Neoinstitutionalism: Human Agency and Interest in Institutional Change.* *Sociological Forum* 13(2): 265–300.
- Cromie, Stanley 2000. Assessing Entrepreneurial Inclinations: Some Approaches and Empirical Evidence. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 9(1): 7–30.
- David, Paul A. 2005. Path Dependence in Economic Processes: Implications for Policy Analysis in Dynamical System Contexts. Teoksessa: Dopfer, K. (toim.) *The Evolutionary Foundations of Economics.* Cambridge University Press, Cambridge. 151–194.
- de Lauwere, C. C. 2005. The Role of Agricultural Entrepreneurship in Dutch Agriculture Today. *Agricultural Economics* 33(2): 229–238.
- Dopfer, Kurt (toim.) 2005. *The Evolutionary Foundations of Economics.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Eisenstadt, S. N. 1980. Cultural Orientations, Institutional Entrepreneurs, and Social Change: Comparative Analysis of Traditional Civilizations. *American Journal of Sociology* 85(4): 840–869.
- Elenkov, Detelin S. 1997. Strategic Uncertainty and Environmental Scanning: The Case for Institutional Influences on Scanning Behavior. *Strategic Management Journal* 18(4): 287–302.
- Fairweather, John R. & Norah C. Keating 1994. Goals and Management Styles of New Zealand Farmers. *Agricultural Systems* 44(2): 181–200.
- Fogel, Kathy, Ashton Hawk, Randall Morck & Bernard Yeung 2006. Institutional Obstacles To Entrepreneurship. Teoksessa: Casson, Mark, Bernard Yeung, Anuradha Basu & Nigel Wadeson (toim.) *The Oxford Handbook of Entrepreneurship.* Oxford University Press, Oxford. 540–579.
- Forsman, Sari 2004. How do Small Rural Food-Processing Firms Compete? A Resource-Based Approach to Competitive Strategies. *Agricultural and Food Science* 13, Supplement 1.
- Friedman, Milton 1953. *Essays in Positive Economics.* University of Chicago Press, Chicago.
- Garud, Raghu & Peter Karnøe 2003. Bricolage Versus Breakthrough: Distributed and Embedded Agency in Technology Entrepreneurship. *Research Policy* 32(2): 277–300.
- Gasson, Ruth 1973. Goals and Values of Farmers. *Journal of Agricultural Economics* 24(3): 521–542.
- Gasson, Ruth & Andrew J. Errington 1993. *The Farm Family Business.* CAB International, Wallingford.
- Gibb, Allan 1999. Creating an Entrepreneurial Culture in Support of SMEs. *Small Enterprise Development* 10(4): 27–38.
- Gillmor, Desmond A. 1986. Behavioural Studies in Agriculture: Goals, Values and Enterprise Choice. *Irish Journal of Agricultural Economics and Rural Sociology* 11: 19–33.
- Goffman, Erving 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life.* Random House, New York.

- Greiner, Romy, Louisa Patterson & Owen Miller 2009. Motivations, Risk Perceptions and Adoption of Conservation Practices by Farmers. *Agricultural Systems* 99(2–3): 86–104.
- Hannan, Michael T. & John Freeman 1984. Structural Inertia and Organizational Change. *American Sociological Review* 49(2): 149–164.
- Harman, Wyyette L., Vernon R. Eidman, Roy E. Hatch & P. L. Claypool 1972. Relating Farm and Operator Characteristics to Multiple Goals. *Southern Journal of Agricultural Economics* 4: 215–220.
- Harper, Willmer M. & Clyde Eastman 1980. An Evaluation of Goal Hierarchies for Small Farm Operators. *American Journal of Agricultural Economics* 62: 742–747.
- Heiner, Ronald A. 1983. The Origin of Predictable Behavior. *American Economic Review* 73(4): 560–595.
- Hodgson, Geoffrey M. 2004. *The Evolution of Institutional Economics. Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism*. Routledge, London.
- Jehle, Geoffrey A. & Philip J. Reny 2000. *Advanced Microeconomic Theory*. Second Edition. Addison-Wesley, Boston.
- Kahneman, Daniel & Amos Tversky 1979. Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica* 47(2): 263–291.
- Keränen, Reijo, Pentti Malinen, Heimo Keränen & Tiina Heiskanen 1993. Suomen maaseututyypien alueellistaminen. Tutkimusraportti 6:1. Ylä-Savon Instituutti, Sonkajärvi.
- Kets de Vries, M. F. R. 1977. The Entrepreneurial Personality: A Person at the Crossroads. *Journal of Management Studies* 14(1): 34–57.
- Kierkegaard, Søren 1938. *The Journals of Søren Kierkegaard* (kääntänyt A. Dru). Oxford University Press, London.
- Kirzner, Israel M. 1973. *Competition and Entrepreneurship*. University of Chicago Press, Chicago, IL.
- Knight, Frank Hyneman 1921. *Risk, Uncertainty and Profit*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Kolvareid, Lars 1996. Organizational Employment Versus Self-Employment: Reasons for Career Choice Intentions. *Entrepreneurship Theory & Practice* 20(3): 23–31.
- Koppl, Roger 2008. Computable Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory & Practice* 32(5): 919–926.
- Kuhmonen, Tuomas 1996. Suomen maatalojen sopeutuminen EU-jäsenyyteen: Arvio vuonna 1996. Selvityksiä 14. Suomen Alueutkimus FAR & Fin-Auguuri, Sonkajärvi & Vesanto.
- Kuhmonen, Tuomas 2008. Inhimillinen pääoma ja yrittäjyys – esimerkinä maatilayritysten uuden liiketoiminnan käynnistäminen. *Julkaisuja* 171. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylä.
- Kuhmonen, Tuomas & Hannu Niittykangas 2008. *Maaseudun tulevaisuus – ajattelun käsikirja*. Maahenki, Helsinki.
- Kuratko, Donald F., Jeffrey S. Hornsby, & Douglas W. Naffziger 1997. An Examination of Owner's Goals in Sustaining Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management* 35(1): 24–33.
- Lassila, Hilikka 2005. Matkailutilan sukupolvenvaihdos talonpoikaisten arvojen ohjaamana prosessina. Jyväskylä Studies in Business and Economics 40. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Laukkanen, Mauri 2006. *Yritykset tervetuloa! Kehittämistoimi seututalouden käynnistäjänä*. Talentum, Helsinki.
- Lundström, Anders & Lois Stevenson 2001. *Entrepreneurship Policy for the Future*. Swedish Foundation for Small Business Research, Stockholm.
- Lundström, Anders & Lois Stevenson 2005. *Entrepreneurship Policy: Theory and Practice*. Springer, New York.
- Lundström, Anders, Moa Almerud & Lois Stevenson 2008. *Entrepreneurship and Innovation Policies. Analysing Measures in European Countries*. FSF 2008:3. Swedish Foundation for Small Business Research, Stockholm.
- Luutonen, Marketta & Anne Äyväri (toim.) 2002. *Käsin tehty tulevaisuus: Näkökulmia käsiyörittäjyyteen*. Sitran raportteja 24. Sitra, Helsinki.
- Maa- ja metsätalousministeriö 2012. *Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013*. Versio 20.2.2012. Helsinki.
- Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmä 2009. *Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009–2013*. Julkaisuja 5/2009. Helsinki.
- Malach-Pines, Ayala, Haim Levy, Agnes Utasi & T. L. Hill 2005. Entrepreneurs as Cultural Heroes. A Cross-Cultural, Interdisciplinary Perspective. *Journal of Managerial Psychology* 20(6): 541–555.
- March, James G. 1991. Exploration and Exploitation in Organizational Learning. *Organization Science* 2(1): 71–87.
- Markkola, Juha-Matti, Jouni Bergroth, Paula Jylhä, Hannu Kämäri, Juho Rantala, Kari Kannisto & Jori Uusitalo 2008. *Metsäyrittäjyyden monet ulottuvuudet*. Metlan työraportteja 95. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa.
- McGrath, Rita Gunther 1999. *Falling Forward: Real Options Reasoning and Entrepreneurial Failure*. *Academy of Management Review* 24(1): 13–30.
- McMullen, Jeffrey S., D. Ray Bagby & Leslie E. Palich 2008. Economic Freedom and the Motivation to Engage in Entrepreneurial Action. *Entrepreneurship Theory & Practice* 32(5): 875–895.
- Meyer, John W. & Brian Rowan 1977. Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology* 83(2): 340–363.
- Minniti, Maria 2008. The Role of Government Policy on Entrepreneurial Activity: Productive, Unproductive, or Destructive? *Entrepreneurship Theory & Practice* 32(5): 779–790.

- Mitchell, Ronald K., Lowell Busenitz, Theresa Lant, Patricia P. McDougall, Eric C. Morse & J. Brock Smith 2002. Toward a Theory of Entrepreneurial Cognition: Rethinking the People Side of Entrepreneurship Research. *Entrepreneurship Theory & Practice* 27(2): 93–104.
- Mitchell, Ronald K., Brock Smith, Kristie W. Seawright & Eric A. Morse 2000. Cross-Cultural Cognitions and the Venture Creation Decision. *Academy of Management Journal* 43(5): 974–993.
- Nelson, Richard R. & Sidney G. Winter 1982. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Niittykangas, Hannu & Minna Säynätmäki 2008. Tapayrittäjätökoista maata? Working Paper 352/2008. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylä.
- North, Douglas C. 2005. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- North, David & David Smallbone 1996. Developing Entrepreneurship and Enterprise in Europe's Peripheral Rural Areas: Some Issues Facing Policy-Makers. *European Planning Studies* 14(1): 41–60.
- Ondersteijn, C.J.M., G. W. J. Giesen & R. B. M. Huirne 2003. Identification of Farmers Characteristics and Farm Strategies Explaining Changes in Environmental Management and Environmental and Economic Performance of Dairy Farms. *Agricultural Systems* 78(1): 31–55.
- Pages, Erik R., Doris Freedman & Patrick Von Bargen 2003. Entrepreneurship as a State and Local Development Strategy. Teoksessa: Hart, David M. (toim.) *The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, Start-Ups, and Growth in the U.S. Knowledge Economy*. Cambridge University Press, Cambridge. 240–259.
- Parker, Simon C. 2004. *The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Patrick, George F., Brian B. Blake & Suzanne H. Whitaker 1983. Farmer's Goals: Uni- or Multi-Dimensional? *American Journal of Agricultural Economics* 65(2): 315–319.
- Peltola, Asko 2000. Viljelijäperheiden monitoimisuus suomalaisilla maataloilla. Julkaisuja 96. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Petrin, Tea & Agnes Gannon (toim.) 1997. *Rural Development Through Entrepreneurship*. REU Technical Series 41. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
- Puupponen, Antti 2009. Maaseutuyrittäjyys, verkostot ja paikallisuus. Tapaustutkimus pienimuotoisen elintarviketuotannon kestävydestä Keski-Suomessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 374. University of Jyväskylä.
- Pye, Annie 1993. "Organizing as Explaining" and the Doing of Managing: An Integrative Appreciation of Processes of Organizing. *Journal of Management Inquiry* 2(2): 157–168.
- Rantamäki-Lahtinen, Leena 2004. Maatilojen monialaistuminen – empiirinen analyysi monialaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Maa- ja elintarviketalous 50. MTT Taloustutkimus, Helsinki.
- Rantamäki-Lahtinen, Leena, Hannu T. Vesala, Kari Mikko Vesala, Janne Karttunen & Veli-Matti Tuure 2008. Muuttuva maaseutuyrittäjyys – monialaisten tilojen, perusmaatilojen ja maaseudun muiden yritysten yrittäjyys ja resurssienhallinta 2000–2006. Selvityksiä 169. MTT Taloustutkimus, Helsinki.
- Reijonen, Helen 2008. Understanding the Small Business Owner: What They Really Aim At and how This Relates to Firm Performance: A Case Study In North Karelia, Eastern Finland. *Management Research News* 31(8): 616–629.
- Ritsilä, Jari J. 1999. Regional Differences in Environments for Enterprises. *Entrepreneurship & Regional Development* 11(3): 187–202.
- Robinson, Kenneth L., Wylin Dassic & Ralph D. Christy 2004. Entrepreneurship and Small Business Development as a Rural Development Strategy. *Southern Rural Sociology* 20(2): 1–23.
- Rutherford, Matthew W., Paul F. Buller & Patrick R. McMullen 2003. Human Resource Management Problems over the Life Cycle of Small to Medium-Sized Firms. *Human Resource Management* 42(4): 321–335.
- Schumpeter, Joseph A. 1934. *The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Shane, Scott 2000. Prior Knowledge and the Discovery of Entrepreneurial Opportunities. *Organization Science* 11(4): 448–469.
- Shane, Scott 2003. *A General Theory of Entrepreneurship. The Individual-Opportunity Nexus*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Shane, Scott & S. Venkataraman 2000. The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. Note. *Academy of Management Review* 25(1): 217–226.
- Simon, Mark, Susan M. Houghton & Karl Aquino 1999. Cognitive Biases, Risk Perception, and Venture Formation: How Individuals Decide To Start Companies. *Journal of Business Venturing* 15(2): 113–134.
- Stathopoulou, Sophia, Demetrios Psaltopoulos & Dimitris Skuras 2004. Rural Entrepreneurship in Europe: A Research Framework and Agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 10(6): 404–425.
- Storey, David J. 2006. Evaluating SME Policies and Programmes: Technical and Political Dimensions. Teoksessa: Casson, Mark, Bernard Yeung, Anuradha Basu & Nigel Wadeson (toim.). *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Oxford University Press,

- Oxford. 248–278.
- Sumpsi, José María, Francisco Amador & Carlos Romero 1996. On Farmers' Objectives: A Multi-Criteria Approach. *European Journal of Operational Research* 96(1): 64–71.
- Thornton, Patricia H. 1999. The Sociology of Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology* 25: 19–46.
- Torkko, Margit 2006. Maatilakäytäntöjen yritysten toimintamalleja. Laadullinen tutkimus resurssista, kehittämisestä ja ohjauksesta. *Acta Universitatis Ouluensis C Technica* 239. Oulun yliopisto, Oulu.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2012. Maaseutupoliittinen toimenpideohjelma 2012–2015. Luonnos 11.5.2012. Helsinki.
- Vaillant, Yancy & Esteban Lafuente 2007. Do Different Institutional Frameworks Condition the Influence of Local Fear of Failure and Entrepreneurial Examples Over Entrepreneurial Activity? *Entrepreneurship & Regional Development* 19(4): 313–337.
- Valtioneuvosto 2009. Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Valtioneuvoston maaseutupoliittinen selonteko eduskunnalle. Helsinki.
- Varian, Hal R. 2006. *Intermediate Microeconomics. A Modern Approach*. Seventh Edition. W.W. Norton & Company, New York.
- Vihinen, Hilka & Kari Mikko Vesala (toim.) 2007. Maatilayritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena. Maa- ja elintarviketalous 114. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Voutilainen, Olli 2005. Maaseudun yrittäjyys ja maatilakäytäntöjen yrityskäytännöt. *Maaseudun uusi aika* 13(3): 32–40.
- Wallace, Michael T. & Joan E. Moss 2002. Farmer Decision-Making with Conflicting Goals: A Recursive Programming Analysis. *Journal of Agricultural Economics* 53(1): 82–100.
- Ward, Thomas B. 2004. Cognition, Creativity, and Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing* 19(2): 173–188.
- Williams, Colin C. 2010. Spatial Variations In the Hidden Enterprise Culture: Some Lessons From England. *Entrepreneurship & Regional Development* 22(5): 403–423.
- Willock, Joyce, Ian J. Deary, Gareth Edward-Jones, Gavin J. Gibson, Murray J. McGregor, Alistair Sutherland, J. Barry Dent, Oliver Morgan & Robert Grieve 1999a. The Role of Attitudes and Objectives in Farmer Decision Making; Business and Environmentally-Oriented Behaviour in Scotland. *Journal of Agricultural Economics* 50(2): 286–303.
- Willock, Joyce, Ian J. Deary, Murray M. McGregor, Alistair Sutherland, Gareth Edwards-Jones, Oliver Morgan, Barry Dent, Robert Grieve, Gavin Gibson & Elizabeth Austin 1999b. Farmers' Attitudes, Objectives, Behaviours, and Personality Traits: The Edinburgh Study of Decision Making on Farms. *Journal of Vocational Behavior* 54: 5–36.
- Young, H. Peyton 1998. *Individual Strategy and Social Structure. An Evolutionary Theory of Institutions*. Princeton University Press, Princeton, NJ.